

УДК 373.2.091.31-059.2

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУПОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

К. А. Колеснік

У статті подано аналіз організації групової діяльності в навчальних закладах другої половини XVII – початку XX століття. У статті визначено сутність групової діяльності з позиції історико-педагогічного дослідження. З'ясовано, що питання організації групової діяльності належало до актуальних проблем забезпечення ефективності навчання в закладах освіти досліджуваного періоду. Проаналізовано теорію і практику організації групової діяльності в закладах освіти, розглядаються умови впровадження групового навчання в різні історичні періоди.

Ключові слова: *групова діяльність, Белл-ланкастерська система, мангеймська форма вибіркового навчання, план «Трампа», бригадно-лабораторний метод.*

ORGANIZATION OF GROUP ACTIVITIES: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS (THE SECOND HALF XVIII – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

K. A. Kolesnik

The article presents analysis of the organization of group activities in school educational institutions of the second half of the XVIII – the beginning of the 20th century. The article defines the essence of group activity from the standpoint of historical and pedagogical research. It was revealed that the issues of organization of group activity belonged to the actual problems of educational institutions of the studied period. The theory and practice of organizing group activities in educational institutions were analyzed, the conditions for implementing group learning in different historical periods are considered.

Keywords: *group activity, Bell-lancaster system, Mannheim form of selective learning, Trumplan, brigade-laboratory method.*

Навчання дітей дошкільного віку є досить складним і багатогранним процесом. Проблема організації групової діяльності на мовленнєвих заняттях із дітьми старшого дошкільного віку є складовою генези вітчизняної та світової педагогічної думки. Дослідження зазначеної проблеми є актуальною серед вітчизняних і зарубіжних науковців. На нашу думку, без вивчення та узагальнення минулого досвіду, без його критичного аналізу не можливо створювати нові підходи до системи освіти.

Історіографічний пошук показав, що проблема організації групової діяльності в дошкільних закладах завжди перебувала в центрі уваги дослідників. Різні аспекти організації групової діяльності вивчали українські та зарубіжні дослідники та педагоги: Е. Белл, Дж. Дьюї, Й.-А. Зіккінгер, Я. Коменський, Дж. Ланкастер, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Т. Трамп, К. Ушинський, С. Шацький. Але й надалі залишається актуальним питання організації групової діяльності в дошкільних навчальних закладах.

Аналіз історіографії свідчить про недостатню кількість розвідок із питань щодо організації групової діяльності саме в навчальному процесі, оскільки вказану проблему досліджували здебільшого у процесі виховання.

Мета статті: здійснити історико-критичний аналіз організації групової діяльності в дошкільних навчальних закладах.

Суті групової діяльності та відображенні різних підходів до її реалізації приділялось чимало уваги дослідників-педагогів у різні історичні періоди. Починаючи з XVII століття, чеський педагог Я. Коменський стверджував, що індивідуальний метод навчання не може розглядатися як єдино правильний, на його думку, він був не прийнятним для ефективної організації навчального процесу. Найбільш прийнятною формою організації навчання дітей педагог вважав принцип демократизму, тобто спільного навчання хлопчиків і дівчаток.

Свої теоретичні положення педагог реалізовував на заняттях у залах, де знаходилося 300 і більше дітей, які були поділені на групи по 10-15 осіб. У процесі роботи до кожної групи закріплювалися декуріони, які отримували завдання від вчителя та працювали з молодшими дітьми. Завдяки таким школам діти швидше опановували навчальний матеріал та набували певних умінь та навичок. Таким чином, на

думку Я. Коменського, більша частина навчального часу присвячувалася опитуванню учнів, решта часу – вивченню нового матеріалу, виконанню певних вправ та завдань.

Тому можна обґрунтовано стверджувати, що групова навчальна діяльність теоретично розроблена та практично втілена, починаючи з XVII століття. Групова форма навчальної діяльності знайшла своє відображення в педагогічній спадщині Дж. Дьюї, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та постала як альтернатива існуючим традиційним формам навчання того часу. Їхнє теоретичне обґрунтування базувалось на ідеї про вільний розвиток і виховання дитини. Спільною тезою педагогів була акцентуація їхньої уваги на використанні групових форм роботи на заняттях.

Так, наприклад, Й. Песталоцці стверджував, що «вміле поєднання індивідуальної і групової навчальної діяльності допомагає успішному навчанню дітей, а їхня активність і самодіяльність підвищують ефективність уроку» [3, с.235]. Щодо групової діяльності, педагог зауважував: «Виконання найпростіших рухів, участь у групових іграх, особливо в походах, екскурсіях – ось той комплекс, що готує ґрунт для нормального фізичного розвитку дитячого організму». Саме на цьому швейцарський педагог обґрунтував свою ідею взаємного навчання. Й. Песталоцці, працюючи власне над розробкою методики вивчення рідної мови з дітьми молодшого шкільного віку, звернув увагу на організацію групової діяльності.

Послідовником Й. Песталоцці щодо проблеми реалізації групової діяльності в навчанні був американський філософ і педагог Дж. Дьюї, який розробив концепцію педагогічного прагматизму, що була однією із течій реформаторської педагогіки, в основі якої лежав принцип педоцентризму. Він наголошував, що функцією вчителя є керівництво діяльністю дітей, розвиток їхньої допитливості. Сутність групових форм навчальної діяльності вбачав в організації педагогічної роботи, яка вимагала врахування основних імпульсів природного росту дитини, а саме: соціальний (потреба в спілкуванні з іншими дітьми), конструктивний (потреба в русі, грі), дослідницький (потреба в пізнанні й розумінні речей), експресивний (потреба в самовираженні) [5, с. 114-115].

У навчальній програмі Лабораторної школи, яку заснував Джон Дьюї, особливе місце відводиться суспільним дисциплінам. Провідними завданнями навчання у школі педагог уважав спрямування індивідуальних інтересів дітей до спільної мети, надання навчанню суспільного характеру.

Групові форми навчання знайшли своє активне впровадження в педагогічну практику в кінці XVIII – на початку XX століття. Саме на їхній основі були зrealізовані такі відомі сьогодні системи навчання, як белл-ланкастерська, мангеймська система вибіркового навчання, даль тон-план, бригадно-лабораторний метод та інші.

Белл-ланкастерська система – це система взаємного навчання, організації і методів навчання в початковій школі, коли старші учні, які краще встигають, під керівництвом учителя ведуть заняття з іншими учнями. Виникла в Індії в кінці XVII століття. Англійські педагоги Ендрю Белл і Джозеф Ланкастер, незалежно один від одного, у модифікованих варіантах перенесли її до Англії, а на початку XIX століття вона стала поширюватися в різних країнах як дешевий і швидкий спосіб поширення грамотності [2, с. 48].

Е. Белл і Дж. Ланкастер окреслили провідні характеристики цієї системи:

- а) один учитель навчав 200-300 дітей одного віку, через недостатню кількість учителів;
- б) до обіду педагог працював з групою старших учнів, потім у другій половині дня кращі учні навчали молодших, передаючи їм отримані знання від учителя;
- в) під час навчання користувалися унаочненням (переважно таблиці), замість підручників.

Упродовж першої половини XIX століття цю систему використовували в початкових школах Російської імперії, особливо в сільських малокомплектних школах. Головним недоліком зазначеної системи був низький якісний показник навчальної діяльності дітей.

Мангеймська форма вибіркового навчання наприкінці XIX століття виникла як спроба відмовитися від класно-урочної системи. Уперше цю форму навчання було використано в німецькому місті Мангейм доктором Йозефом-Антоном Зіккінгером.

Основними ознаками мангеймської форми вибіркового навчання було:

- дітей ділили по класах на слабких, середніх і сильних, відповідно до їхніх здібностей, успішності;
- за допомогою спостережень, рекомендацій педагогів, результатів психометричних обстежень відбувався відбір дітей.

Елементи цієї форми навчання досі використовують в Австралії та США, де у школах формують класи за рівнем інтелектуального розвитку та їхніми здібностями.

У 1919 році в американському місті Дальтоні (штат Масачусетс) учителька Х. Паркхерст запропонувала побудову навчального процесу відповідно до Дальтон-плану (лабораторна система занять). Загального розкладу занять не було, колективна робота проводилась упродовж години, іншу частину часу учні вивчали матеріал індивідуально, звітуючи про виконану роботу з кожної теми перед учителем із відповідного предмета [2, с. 162].

За відсутності уроків навчальні класи перетворювались на предметні «лабораторії», кожен учень працював самостійно, виконував тижневі, місячні завдання («підряди») відповідно до своїх індивідуальних можливостей, а вчителі консультували та контролювали їх. Така форма навчання збереглася частково – лише як форма проведення лабораторних занять, коли клас чи група поділяється на підгрупи, бригади.

У ХХ столітті в США виникла форма навчання «план Трампа», розроблений американським педагогом, професором Д. Ллойдом Трампом. Суть цієї форми навчання полягала в поєднанні занять трьох видів: у великих аудиторіях – для кількох паралельних класів (до 150 осіб), у групах (до 20 осіб) та індивідуальних заняттях. На думку Д. Трампа, під час навчального процесу потрібно поєднувати масову, групову та індивідуальну форми.

План Трампа рекламували в США, але за такою організацією навчання працювало лише декілька експериментальних шкіл, а в масових школах лише застосовувалися окремі елементи плану.

Як свідчить аналіз наукових джерел, групове навчання на сучасній території України з'явилося у 16-17 ст., за часів діяльності братських шкіл України. Відповідно до статутів цих навчальних закладів, кожен клас ділився на постійні групи учнів приблизно однакового рівня підготовки.

Учитель, який працює одночасно з трьома групами, підбирав для кожної групи своє завдання та особливу форму організації колективної навчальної роботи. У статті 9-й Статуту Львівської братської школи стверджувалось що, «діти в школі повинні бути розділені на трое: одні будуть учитися розпізнавати букви й складати; інші – учитися читати й вивчати напам'ять різні уроки; треті – привчатися пояснювати прочитане, міркувати й розмірковувати».

У радянській історіографії про необхідність розвитку вихованців у колективі, залучення їх до спільної діяльності наголошували відомі педагоги А. Макаренко, К. Ушинський, С. Шацький. У своїх науково-педагогічних пошуках вони прагнули визначити найважливіші шляхи залучення дітей до навчальної, трудової та художньої роботи шляхом групової діяльності.

Цій проблемі багато уваги приділив один із авторів нової трудової школи, російський педагог С. Шацький. Він показав приклад колективності та її значення в педагогічній роботі. «У шкільній справі я не мислю одиничних зусиль... Колектив односторонній, дружно здійснюючи спільну роботу, неодмінна умова нової школи» – писав С. Шацький ще в 1918 році [8, с. 248].

Радянський педагог-експериментатор наголошував на поєднанні всіх видів діяльності (фізичної, ігрової, мистецької, розумової), які визначають повноту дитячого життя, забезпечують усебічний розвиток дітей. І завдяки цьому діти звалилися відповідати не тільки за себе, але й нести відповідальність за всю свою групу.

Досвід А. Макаренка як соціального педагога, представника вітчизняної педагогіки, унікальний та актуальний до нашого часу. У праці «Методика виховної роботи» А. Макаренко зазначав, що в різновікових колективах (загонах) старші діти піклувалися молодшими: допомагали виконувати домашнє завдання, навчали етикету [6, с. 20]. Така організація навчання та виховання мала позитивні наслідки: у дітей старшого віку формуються такі риси, як відповідальність, щирість, вимогливість, повага до старших.

Проаналізувавши твори А. Макаренка «Педагогічна поема», «Методика виховної роботи», можна дати визначення, що колектив (загін) – це група дітей (7-15), які об'єднані спільною метою, спільною діяльністю із досягнення цієї мети, де є органи самоуправління й координації та існують відносини відповідальної залежності. Колектив розглядався ним як універсальний метод виховання, що є загальним і єдиним, а водночас дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед лініями своїх нахилів.

У кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття в СРСР, у тому числі й в Україні, почали використовувати бригадно-лабораторний метод, як одну з організаційних форм навчання [2, с. 67]. Він передбачав спільну роботу класу (групи), колективну роботу бригади (ланки) та індивідуальну роботу кожного учня. За цією формою навчання діти спільно опрацьовували план роботи з теми, обговорювали завдання, які повинні виконати бригади (ланки) і окремо – кожен учень.

Суть цієї форми навчання полягала в:

а) поєднанні колективної роботи бригади з індивідуальною роботою дітей;

б) діти, яких розподіляли на невеликі групи-бригади (по 5-7 осіб), навчалися за спеціальними підручниками («робочими зошитами») та денними, тижневими, місячними «робочими завданнями» з кожного навчального предмету, сформульовані вчителем.

Ця система проіснувала недовго через недостатню дидактичну опрацьованість, її недосконале навчально-методичне забезпечення, роль учителя знижувалася. Але деякі її елементи виявились результативними: групові завдання під час лабораторних і практичних робіт, самостійна робота з підручниками та іншою літературою.

Значної уваги щодо організації групової навчальної діяльності надавали вітчизняні педагоги М. Виноградов, В. Котов, І. Чередов, Г. Щукіна. Науковці наголошують, що групова навчальна діяльність –

це форма організації навчання дітей в групах, бригадах, ланках, об'єднаних спільною навчальною метою, будується на принципах самоуправління учнів та під опосередкованим керівництвом учителя.

Вагомий внесок у теорію та практику організації групової діяльності зробив І. Чередов. Педагог багато уваги приділяв формам навчальної роботи, які поділив на ланкові, бригадні, парні, кооперативно-групові та диференційовано-групові [7, с. 21].

У праці «Форми навчальної роботи» І. Чередов розглядає ланкову форму навчальної роботи, яка передбачає організацію навчальної діяльності постійних груп (4-6 осіб) учнів, включення групи в спільне планування навчальної діяльності, сприйняття і з'ясування інформації, обговорення, взаємний контроль. Ця форма передбачає роботу дітей над одним завданням, темп роботи залежить від складу групи. Учений наголошував, що найбільш продуктивною є ланкова робота при закріпленні навчального матеріалу та при активізації діяльності слабких учнів. Автор наголошує, що оптимальна тривалість роботи дітей в групах повинна бути 5-7 хв [7, с. 45].

Важливим фактором організації ланкової форми навчання І. Чередов уважав готовність вчителя, який повинен володіти дисципліною учнів, досконало освоїти методику визначення завдань для групової роботи, методично направляти діяльність ланок, виділяючи ключові положення та акцентувати увагу на головному у вивченому матеріалі.

На думку І. Чередова, недоліки ланкової роботи полягають у тому, що в ланках діти (особливо з початковим рівнем знань) не завжди можуть опрацювати важкий навчальний матеріал та вибрати найбільш економний шлях для його засвоєння.

Також педагог зазначає, що бригадна форма роботи передбачає утворення несталих груп учнів для виконання певних навчальних завдань. Під час цієї форми роботи обирався лідер, який здійснював контроль за виконанням навчального процесу, розподіляв завдання, фіксував результати. Тому лідером міг стати учень, який найкраще засвоював навчальний матеріал.

Особливе місце І. Чередов відводив парній роботі дітей, яка полягала у взаємодії двох учнів (сильного та слабшого) для підвищення результативності в навчальному процесі. Парна робота учнів найбільш ефективною була під час перевірки домашнього завдання, закріплення знань, умінь та навичок. Головне завдання цієї форми організації навчальної діяльності – взаємонавчання та взаємоконтроль [7, с.41].

Кооперативно-груповою формою роботи полягає у виконанні групами різних завдань з метою доповнення відповідей один одного [7, с. 57]. При організації цієї форми роботи дітей педагогу потрібно слідкувати за включенням дітей в активну пізнавальну діяльність. На думку педагога, застосування кооперативно-групової форми вносить у навчальний процес різноманітність та сприяє ефективній реалізації виховної функції навчання.

Як зазначає вчений, диференційовано-груповою формою роботи – це така форма роботи, при якій завдання різної складності розподіляють між дітьми з урахуванням навчальними можливостей (перша група – діти з високим рівнем; друга група – діти, які повільно засвоюють матеріал, але досягають гарних результатів завдяки своїй наполегливості; третя група – діти з середнім рівнем; четверта – діти з низьким рівнем).

Диференційовано-груповою формою роботи сприяє підвищенню інтересу до навчальної діяльності, рівня продуктивності діяльності усіх учнів. Педагог стверджував, що ця форма роботи буде ефективною лише в поєднанні інших форм навчальної діяльності.

На нашу думку, особлива заслуга І. Чередова полягає в тому, що він багато уваги приділяв формам навчальної діяльності, які обґрунтував та застосував у практичній діяльності, знайшовши позитивні та негативні сторони групової роботи під час навчального процесу.

Проаналізувавши педагогічну літературу другої половини XVII – початку XX століття, можна зробити висновки, що висвітлення проблеми організації групової діяльності набувало неабиякого значення в досліджуваній період. Ми вважаємо, що наше дослідження потребує подальшого вивчення питання структури організації групової діяльності у закладах освіти.

Література

1. Білик Т.С. Педагогічні умови формування у майбутніх учителів гуманно-особистісного підходу в процесі набуття педагогічної освіти / Т.С. Білик // Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього : Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 травня 2016 року). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. – С. 43-46.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Карук І.В. Наступність у використанні проблемного методу навчання як один із засобів активізації пізнавального інтересу дошкільників та молодших школярів // Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, М.Запоріжжя, 3-4 лютого 2017 р. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2017. – С. 10-15.

4. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джурицкий. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с.
5. Левківський М.В. Історія педагогіки. Підручник / М. Левківський, Д. Пащенко. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 380 с.
6. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с.
7. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе : кн. для учителя / И.М. Чередов. – М. : Просвещение, 1988. – 160 с.
8. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения / С.Т. Шацкий // Выбранные творы в 7-ми томах. – Т. 2 : – М., 1958. – 424 с.

References

1. Bilyk T.S. Pedagogichni umovy formuvannya u maibutnikh uchyteliv humano-osobystisnoho pidkholu v protsesi nabuttia pedagogichnoi osvity / T.S. Bilyk // Suchasni naukovy doslidzhennia u psykholohii ta pedahohitsi – prohres maibutnoho : Zbirnyk naukovykh robot uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 20-21 travnia 2016 roku). – Odesa : HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky», 2016. – S. 43-46.
2. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holovnyi red.. V.H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
3. Karuk I.V. Nastupnist u vykorystanni problemnoho metodu navchannia yak odyz iz zasobiv aktivizatsii piznavalnoho interesu doshkilnykiv ta molodshykh shkoliariv // Innovatsiini naukovy doslidzhennia u haluzi pedahohiky ta psykholohii: Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, M.Zaporizhzhia, 3-4 liutoho 2017 r. – Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2017. – S. 10-15.
4. Komenskiy Ya. A., Lokk Dzh., Russo Zh.-Zh., Pestalottsy Y. H. Pedahohicheskoe nasledye / Sost. V.M. Klaryn, A.N. Dzhurynskiy. – M. : Pedahohyka, 1988. – 416 s.
5. Levkivskiy M.V. Istoriia pedahohiky. Pidruchnyk / M. Levkivskiy, D. Pashchenko. – Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2016. – 380 s.
6. Makarenko A.S. Metodyka vykhovnoi roboty / A.S. Makarenko. – K. : Rad. shk., 1990. – 366 s.
7. Cheredov Y.M. Formy uchebnoi raboty v srednei shkole : kn. dlia uchytelia / Y.M. Cheredov. – M. : Prosveshchenye, 1988. – 160 s.
8. Shatskiy S.T. Pedahohicheskyye socheneniya / S.T. Shatskiy // Vybrani tvory v 7-my tomakh. – T. 2 : – M., 1958. – 424 s.

УДК 37.014(477.43)

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ВІННИЧЧИНИ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Н. Б. Хамська

У статті на основі комплексу загальнонаукових та історико-педагогічних методів висвітлено маловідомі педагогічні ідеї найвизначніших педагогів Вінниччини 17– початку 20 століття. З'ясовано значення ідей педагогів Вінниччини для розвитку вітчизняної педагогіки. Зроблено узагальнення про те, що педагогічна думка Вінниччини ХІХ – поч. ХХ ст. розвивалася в руслі демократичної та гуманістичної традиції.

Ключові слова: освіта, братські школи, підготовка учня до життя та праці, національний характер освіти.

THE LOWEST PARTS OF THE HISTORY OF THE PEDAGOGICAL OPINION OF VINYANCHIYA XIX – XX CENTURY

N. B. Hamska

On the basis of the general scientific and historically-pedagogical methods the article highlights not very well known pedagogical ideas of the most prominent Vinnytsia region pedagogues in the seventeenth – in the beginning of the twentieth century. The importance of Vinnytsia region pedagogues' ideas for the development of the national pedagogics is clarified. A conclusion is made, that pedagogical thought in the Vinnytsia region in the seventeenth – in the beginning of the twentieth century developed in the direction of the democratic and humanistic ideas.

Keywords: education, brotherly schools, preparation of pupils for life and work, national character of education.

Першими її представниками були філософи, філологи й теологи-викладачі братських шкіл (Атанасій Кальнофойський, Софроній Почаський та ін.). Педагоги другої половини ХІХ ст. – послідовниками К. Д. Ушинського, виступали за демократизацію освіти, навчання рідною мовою, виховання дітей на засадах народності. Серед них – Т. Г. Лубенець, М. М. Коцюбинський, М. Д. Леонтович.

Сучасний розвиток вітчизняної історико-педагогічної науки характеризується акумулюванням нових знань, отриманих внаслідок поглибленого аналізу особливостей становлення освіти в різних регіонах